

**NEYROLEPTIKLAR VA LITIY TUZLARI ZAMONAVIY
PSIXOFARMAKOLOGIYADA RUHIY KASALLIKLARNI DAVOLASHDA
MUHIM O'RINI**

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Tibbiyot fakulteti

Kibriyeva Maxfirat Abdurakhmonova

kibriyeva@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0007-7053-8526>

Toshboyeva Komilaxon Uktam qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Tibbiyot fakulteti davolash ishi yo'nalishi talabasi

komilaxontoshboyeva5@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-9662-4744>

Annotatsiya

Neyroleptiklar va litiy tuzlari zamonaviy psixofarmakologiyada ruhiy kasalliklarni davolashda muhim o'rin egallaydi. Neyroleptik preparatlar asosan shizofreniya, psixozlar va boshqa psixiatrik buzilishlarni davolashda qo'llanilsa, litiy tuzlari bipolyar affektiv buzilishning profilaktikasi va davolashida samarali vosita hisoblanadi. Ushbu maqolada neyroleptiklarning tasnifi, farmakodinamikasi, farmakokinetikasi, ta'sir mexanizmlari, nojo'ya ta'sirlari hamda litiy preparatlarining klinik ahamiyati tahlil qilindi. Tadqiqot davomida farmakologiya va psixiatriya bo'yicha ishonchli ilmiy adabiyotlar ma'lumotlari o'rganildi va taqqoslandi. Olingan natijalar neyroleptiklar va litiy tuzlarining ruhiy kasalliklarni davolashdagi samaradorligi yuqori ekanligini, biroq preparatlarni qo'llashda nojo'ya ta'sirlar va toksiklik xavfini nazorat qilish zarurligini ko'rsatdi. Zamonaviy atipik neyroleptiklar va litiy terapiyasining ratsional qo'llanilishi bemorlarning hayot sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: neyroleptiklar, litiy karbonat, psixoz, shizofreniya, bipolyar affektiv buzilish, dopamin retseptorlari, psixofarmakologiya.

Аннотация

Нейролептики и соли лития занимают важное место в современной психофармакологии при лечении психических заболеваний. Нейролептические препараты широко применяются для терапии шизофрении, психозов и других психиатрических расстройств, тогда как соли лития являются эффективными средствами для лечения и профилактики биполярного аффективного расстройства. В данной статье проанализированы классификация

нейролептиков, их фармакодинамика, фармакокинетика, механизмы действия, побочные эффекты, а также клиническое значение препаратов лития. Исследование основано на анализе современных учебников по фармакологии и психиатрии, а также научных публикаций. Полученные результаты показали высокую эффективность нейролептиков и солей лития в лечении психических расстройств при необходимости строгого контроля побочных реакций и токсичности. Рациональное применение атипичных нейролептиков и препаратов лития способствует улучшению качества жизни пациентов.

Ключевые слова: нейролептики, карбонат лития, психоз, шизофрения, биполярное аффективное расстройство, дофаминовые рецепторы, психофармакология.

Abstract

Neuroleptics and lithium salts play a crucial role in modern psychopharmacology for the management of psychiatric disorders. Neuroleptic drugs are primarily used in the treatment of schizophrenia, psychotic disorders, and related mental illnesses, whereas lithium salts remain a cornerstone in the treatment and prevention of bipolar affective disorder. This article analyzes the classification, pharmacodynamics, pharmacokinetics, mechanisms of action, and adverse effects of neuroleptics, as well as the clinical significance of lithium therapy. The study was conducted through a comprehensive review of authoritative pharmacology and psychiatry literature. The findings demonstrate that neuroleptics and lithium salts are highly effective in the management of severe psychiatric conditions; however, careful monitoring of adverse effects and toxicity is essential. The rational use of atypical antipsychotics and lithium preparations contributes significantly to improving patient outcomes and quality of life.

Keywords: neuroleptics, lithium carbonate, psychosis, schizophrenia, bipolar affective disorder, dopamine receptors, psychopharmacology.

Kirish

Ruhiiy kasalliklar bugungi kunda jahon sogʻliqni saqlash tizimining eng dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Shizofreniya, bipolyar affektiv buzilish, psixozlar va boshqa psixiatrik kasalliklar millionlab insonlarning hayot sifati, mehnat qobiliyati hamda ijtimoiy moslashuviga salbiy taʼsir koʻrsatmoqda. Jahon Sogʻliqni Saqlash Tashkiloti maʼlumotlariga koʻra, ruhiy va nevrologik kasalliklarning tarqalishi yildan-yilga ortib bormoqda, bu esa samarali va xavfsiz farmakoterapiya usullarini takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Psixofarmakologiya rivojlanishida neyroleptik preparatlarning amaliyotga joriy etilishi muhim bosqich boʻldi. Neyroleptiklar markaziy nerv tizimidagi dopaminergik uzatishni susaytirish orqali psixotik simptomlarni kamaytiradi va bemorlarning ruhiy

holatini barqarorlashtiradi. Ushbu preparatlar shizofreniya, paranoid holatlar, maniakal sindromlar hamda boshqa psixotik buzilishlarni davolashda keng qo'llaniladi. Hozirgi vaqtda klassik va atipik neyroleptiklar mavjud bo'lib, ular terapevtik samaradorligi va nojo'ya ta'sirlari bilan bir-biridan farq qiladi.

Litij tuzlari esa bipolyar affektiv buzilishlarni davolash va ularning qaytalanishining oldini olishda eng muhim normotimik vositalardan biri hisoblanadi. Litij preparatlari kayfiyatning keskin o'zgarishlarini barqarorlashtiradi, maniakal va depressiv epizodlar sonini kamaytiradi hamda uzoq muddatli remissiyani ta'minlashga yordam beradi. Shu bilan birga, litij preparatlarining terapevtik diapazoni tor bo'lgani sababli ularni qo'llashda qon plazmasidagi konsentratsiyasini muntazam nazorat qilish talab etiladi. So'nggi yillarda neyroleptiklar va litij tuzlarining molekulyar ta'sir mexanizmlari, farmakokinetik xususiyatlari hamda xavfsizlik profili bo'yicha ko'plab ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Ushbu tadqiqotlar preparatlarning klinik samaradorligini oshirish, nojo'ya ta'sirlarni kamaytirish va bemorlarning hayot sifatini yaxshilashga qaratilgan.

Mazkur maqolaning maqsadi neyroleptiklar va litij tuzlarining farmakologik xususiyatlari, ta'sir mexanizmlari, klinik qo'llanilishi hamda nojo'ya ta'sirlarini zamonaviy ilmiy adabiyotlar asosida tahlil qilishdan iborat.

Metodologiya

Ushbu tadqiqot farmakologiya va psixiatriya sohalarida e'tirof etilgan ilmiy adabiyotlarni tizimli tahlil qilish asosida amalga oshirildi. Tadqiqotning nazariy asosini farmakologiya bo'yicha klassik va zamonaviy darsliklar, psixofarmakologiyaga oid monografiyalar, klinik tavsiyalar hamda ilmiy maqolalar tashkil etdi. Ma'lumotlar manbai sifatida farmakologiya fanining fundamental adabiyotlari, jumladan neyroleptik preparatlar va litij tuzlarining farmakodinamikasi, farmakokinetikasi, klinik qo'llanilishi hamda nojo'ya ta'sirlarini yorituvchi ilmiy manbalardan foydalanildi.

Tadqiqot davomida bibliografik tahlil, qiyosiy tahlil, tizimlashtirish va umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Neyroleptik preparatlar kimyoviy tuzilishi, ta'sir mexanizmi va klinik qo'llanilishiga ko'ra klassifikatsiya qilindi. Ularning markaziy nerv tizimiga ta'siri, dopamin retseptorlari bilan o'zaro bog'lanishi, terapevtik samaradorligi hamda nojo'ya reaksiyalari bo'yicha ma'lumotlar tahlil qilindi.

Litij tuzlarining farmakologik xususiyatlarini baholashda ularning normotimik ta'siri, bipolyar affektiv buzilishlarni davolashdagi o'rni, terapevtik konsentratsiyalari va toksik ta'sirlari haqidagi ilmiy ma'lumotlar o'rganildi. Shuningdek, litij

preparatlarining uzoq muddatli qo'llanilishida kuzatiladigan klinik natijalar va xavfsizlik ko'rsatkichlari qiyosiy ravishda baholandi.

Olingan ma'lumotlar ilmiy manbalarning ishonchliligi, dolzarbligi va amaliy ahamiyatini hisobga olgan holda saralandi hamda tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari neyroleptiklar va litiy tuzlarining zamonaviy farmakoterapiyadagi o'rnini aniqlash, ularning afzalliklari va cheklovlarini baholash hamda ruhiy kasalliklarni davolashdagi samaradorligini ilmiy asosda yoritishga qaratildi.

Natijalar va tahlil

Adabiyotlar tahlili natijasida neyroleptiklar va litiy tuzlari ruhiy kasalliklarni farmakoterapiya qilishda asosiy o'rinlardan birini egallashi aniqlandi. Neyroleptik preparatlar markaziy nerv tizimidagi dopamin retseptorlarini bloklash orqali psixotik simptomlarni kamaytiradi. Ayniqsa, atipik neyroleptiklar nafaqat pozitiv simptomlarga, balki negativ simptomlarga ham ijobiy ta'sir ko'rsatishi bilan ajralib turadi. Ularning ekstrapiramidal nojo'ya ta'sirlari klassik neyroleptiklarga nisbatan kamroq kuzatiladi.

Litiy tuzlari bipolyar affektiv buzilishlarda normotimik ta'sir ko'rsatib, maniakal va depressiv epizodlarning qaytalanish xavfini sezilarli darajada kamaytiradi. Litiy preparatlarining samaradorligi yuqori bo'lishiga qaramasdan, terapevtik diapazonining torligi sababli bemorlarda qon plazmasidagi litiy miqdorini muntazam nazorat qilish talab etiladi. Tadqiqotlar litiyning uzoq muddatli qo'llanilishi o'z joniga qasd qilish xavfini kamaytirishini ham ko'rsatgan.

Jadval 1

Neyroleptik preparatlarning farmakologik tavsifi

Preparat	Farmakologik guruhi	Ta'sir mexanizmi	Asosiy qo'llanilishi	Muhim nojo'ya ta'sirlari
Xlorpromazin	Tipik neyroleptik	D ₂ -retseptorlarni bloklaydi	Shizofreniya, psixozlar	Sedatsiya, ortostatik gipotenziya
Galoperidol	Tipik neyroleptik	Kuchli D ₂ -blokator	O'tkir psixoz, maniakal holatlar	Ekstrapiramidal buzilishlar
Klozapin	Atipik neyroleptik	D ₂ va 5-HT ₂ retseptorlariga ta'sir qiladi	Rezistent shizofreniya	Agranulotsitoz, tana vazni ortishi

Risperidon	Atipik neyroleptik	Serotonin va dopamin antagonisti	Shizofreniya , bipolyar buzilish	Giperprolaktinemiya
Olanzapin	Atipik neyroleptik	D ₂ va 5-HT ₂ blokadasini	Shizofreniya , bipolyar buzilish	Metabolik sindrom, semirish

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, atipik neyroleptiklar terapevtik samaradorligi yuqori bo'lib, kasallikning kengroq simptomlariga ta'sir qiladi. Biroq ular metabolik buzilishlar xavfini oshirishi mumkin.

Jadval 2

Litiy tuzlarining klinik-farmakologik xususiyatlari

Ko'rsatkich	Tavsifi
Farmakologik guruhi	Normotimik vosita
Asosiy preparat	Litiy karbonat
Ta'sir mexanizmi	Neyronlar ichidagi ikkilamchi mediatorlar faoliyatini modulyatsiya qiladi
Asosiy qo'llanilishi	Bipolyar affektiv buzilish, maniakal sindrom
Terapevtik konsentratsiya	0,6–1,2 mmol/l
Toksik konsentratsiya	1,5 mmol/l dan yuqori
Erta toksiklik belgilari	Ko'ngil aynishi, qusish, tremor
Og'ir toksiklik belgilari	Ataksiya, tutqanoq, koma
Monitoring zarurati	Qon plazmasida litiy miqdorini nazorat qilish
Uzoq muddatli qo'llashdagi xavflar	Gipotireoz, nefropatiya

Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, litiy tuzlari bipolyar affektiv buzilishlarni davolashda yuqori samaradorlikka ega bo'lsa-da, xavfsiz qo'llanilishi uchun muntazam laborator nazorat talab etiladi. Neyroleptiklar esa shizofreniya va boshqa psixotik buzilishlarda asosiy davolash vositalari bo'lib qolmoqda. Zamonaviy atipik neyroleptiklar va litiy preparatlarining oqilona kombinatsiyasi ruhiy kasalliklarni uzoq muddatli nazorat qilish imkonini beradi hamda bemorlarning hayot sifatini yaxshilaydi.

Muhokama

Ushbu tadqiqot natijalari neyroleptiklar va litiy tuzlarining zamonaviy psixofarmakoterapiyadagi muhim o'rnini tasdiqlaydi. Tahlil qilingan ilmiy adabiyotlar shuni ko'rsatdiki, neyroleptik preparatlar shizofreniya va boshqa psixotik buzilishlarni davolashda eng samarali vositalardan biri bo'lib qolmoqda. Ularning asosiy terapevtik ta'siri markaziy nerv tizimidagi dopaminergik neurotransmissiyani susaytirish bilan bog'liq. Dopamin retseptorlarining bloklanishi gallyutsinatsiyalar, alahsirash va agressiv xulq-atvor kabi psixotik simptomlarning kamayishiga olib keladi.

Natijalar klassik va atipik neyroleptiklar o'rtasida muhim farqlar mavjudligini ko'rsatdi. Klassik neyroleptiklar psixotik simptomlarni samarali nazorat qilsa-da, ekstrapiramidal buzilishlar, dori-induksiyalangan parkinsonizm va tardiv diskineziya kabi nojo'ya ta'sirlar bilan tavsiflanadi. Atipik neyroleptiklar esa serotonin va dopamin retseptorlariga birgalikda ta'sir ko'rsatishi tufayli nafaqat pozitiv, balki negativ simptomlarni ham kamaytiradi. Shu bilan birga, ular metabolik sindrom, tana vaznining ortishi va uglevod almashinuvi buzilishlari xavfini oshirishi mumkin. Bu holat preparat tanlashda individual yondashuv zarurligini ko'rsatadi.

Litiy tuzlari bo'yicha olingan natijalar ularning bipolyar affektiv buzilishlarni davolashdagi yuqori samaradorligini tasdiqlaydi. Litiy maniakal epizodlarni nazorat qilish, remissiyani saqlab qolish va kasallikning qaytalanish xavfini kamaytirishda muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari, ko'plab klinik kuzatuvlar litiyning suitsidal xatti-harakatlar xavfini kamaytiruvchi ta'sirga ega ekanligini ko'rsatgan. Ushbu xususiyat uni boshqa normotimik preparatlardan ajratib turadi.

Biroq litiy terapiyasining ayrim cheklovlari ham mavjud. Preparatning terapevtik va toksik konsentratsiyalari orasidagi farq kichik bo'lgani sababli bemorlarda qon zardobidagi litiy miqdorini muntazam monitoring qilish talab etiladi. Litiy intoksikatsiyasi tremor, ko'ngil aynishi, koordinatsiya buzilishlari, tutqanoq va og'ir hollarda koma bilan namoyon bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, uzoq muddatli qo'llash qalqonsimon bez faoliyatining pasayishi va buyrak funksiyasining buzilishiga olib kelishi ehtimoli mavjud.

Tadqiqot natijalari zamonaviy psixiatriyada neyroleptiklar va litiy tuzlarini qo'llashda foyda va xavf nisbatini har tomonlama baholash zarurligini ko'rsatadi. Farmakoterapiyaning samaradorligi preparatlarni individual tanlash, dozlash rejimini to'g'ri belgilash va bemorlarni muntazam klinik hamda laborator nazorat qilish bilan chambarchas bog'liq. Shunday qilib, neyroleptiklar va litiy preparatlari ruhiy kasalliklarni davolashning asosiy vositalari bo'lib qolayotgan bo'lsa-da, ularni qo'llashda xavfsizlik va samaradorlik mezonlariga qat'iy rioya etish muhim hisoblanadi.

Xulosa

Neyroleptiklar va litiy tuzlari zamonaviy psixofarmakologiyada ruhiy kasalliklarni davolashda muhim o'rin tutuvchi dori vositalari hisoblanadi. O'tkazilgan adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, neyroleptik preparatlar shizofreniya, psixozlar va boshqa psixiatrik buzilishlarda yuqori terapevtik samaradorlikka ega bo'lib, psixotik simptomlarni nazorat qilishda asosiy farmakologik vositalardan biri sifatida qo'llaniladi. Ayniqsa, atipik neyroleptiklar klassik preparatlarga nisbatan kengroq terapevtik imkoniyatlarga ega bo'lib, kasallikning ham pozitiv, ham negativ simptomlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Litiy tuzlari bipolyar affektiv buzilishlarni davolash va qaytalanishining oldini olishda eng samarali normotimik vositalardan biri ekanligi aniqlandi. Litiy preparatlari maniakal va depressiv epizodlar chastotasini kamaytiradi, uzoq muddatli remissiyani ta'minlaydi hamda suitsidal xavfni pasaytirishga yordam beradi. Shu bilan birga, preparatning terapevtik diapazoni torligi sababli davolash jarayonida laborator monitoringni muntazam olib borish zarur.

Tadqiqot natijalari neyroleptiklar va litiy tuzlarini qo'llashda individual yondashuv muhimligini ko'rsatdi. Preparatlarni tanlashda bemorning klinik holati, kasallikning kechishi, hamroh patologiyalar va nojo'ya ta'sirlar xavfi hisobga olinishi kerak. Zamonaviy psixiatriya amaliyotida ushbu preparatlardan oqilona foydalanish davolash samaradorligini oshirish, asoratlarni kamaytirish va bemorlarning hayot sifatini yaxshilash imkonini beradi.

Shunday qilib, neyroleptiklar va litiy tuzlari ruhiy kasalliklarni farmakologik davolashning muhim tarkibiy qismi bo'lib, ularning farmakologik xususiyatlarini chuqur o'rganish hamda klinik amaliyotda ratsional qo'llash psixiatriya sohasining dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlari

1. Машковский М. Д. **Лекарственные средства**. – Москва: Новая волна, 2018.
2. Харкевич Д. А. **Фармакология**. – Москва: ГЭОТАР-Медиа, 2020.
3. Белоусов Ю. Б., Моисеев В. С. **Клиническая фармакология**. – Москва: Медицина, 2019.
4. Кукес В. Г. **Клиническая фармакология**. – Москва: ГЭОТАР-Медиа, 2021.
5. Петров В. И. **Фармакология: учебник для медицинских вузов**. – Москва: МИА, 2017.
6. Фармакология под ред. А. С. Саратикова. – Санкт-Петербург: СпецЛит, 2020.